

PSYCHOLOGIE U NÁS A JINDE

ÚSTAV EXPERIMENTÁLNÍ PSYCHOLOGIE SLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD JUBILUJE

Ve dnech 12.—13. března 1980 se konala ve Smolenicích konference u příležitosti 25. výročí založení ústavu, který patří k nejstarším, největším a nejvýznamnějším specializovaným psychologickým institucím v Československu.

Slavnostní zasedání konference bylo charakterizováno přítomností významných hostů — zástupců prezidia SAV, kolegia pedagogiky a psychologie ČSAV a SAV a nejvýznamnějších slovenských psychologických pracovišť. Péče orgánu Komunistické strany Slovenska o rozvoj psychologie na Slovensku byla zdůrazněna projevem zástupce jejího ústředního výboru, jakož i proslovem zástupce OV KSS, který ve svém projevu dovedl velmi bezprostředně a neformálně vzpomenout na první, pionýrské kroky zakladatelů jubilejního pracoviště.

Jubilejní konference mohla postihnout jenom část vykonané práce ve vybraných ukázkách. Stalo se tak v rámci tohoto programu její odborné části: D. Kováč: Naša metodológia, O. Halmiová: Naša kritika iných metodológií, A. Potašová: Novšie poznatky o základných pamäťových procesoch, I. Ruisel: Interfunkčné (intrapyschické) vzťahy pamäti, M. Striženec: Skúmanie poznávacích procesov v systéme človek—stroj, J. Daniel: Kognitívne procesy v podmienkach záťaže, A. Uherík: Psychofyziologické vlastnosti človeka a ich regulačná funkcia, F. Šebej: Osobnostné vlastnosti a respirácia, J. Plichťová: Kategorizácia a verbálna pamäť, J. Zelman: Rozhodovanie v systéme človek—počítač, L. Arbot: Tvorivosť a pamäťové výkony u technikov-vynálezcov.

Hodnotit činnost ústavu není obtížné. Tomuto pracovišti se totiž podařilo vytvořit ucelenou bratislavskou experimentální školu, která po jistý čas měla svůj protějšek pouze v tehdejší Psychologickém ústavu univerzity Karlovy v Praze. Srovnáním obou experimentálních škol vynikne profil jubilejního pracoviště. První ze škol (bratislavská) může být charakterizována větším důrazem na psychické procesy, výcvik a výstupy do inženýrské psychologie. Druhá z nich (pražská) je charakterizována důrazem na typologii laboratorních činností a postupným přechodem na otázky její psychické regulace. Výstupy pražské školy směřovaly více do obecné psychologie než do aplikačních možností psychologie práce.

Obě pak byly kromě subjektivních záměrů svých pracovníků determinovány objektivními možnostmi výzkumu, které zahrnují širokou paletu technických možností realizace výzkumných aparatur vycházejících z problémových záměrů pracoviště.

Bratislavská škola se proti důrazu pražské školy na činnost soustřeďovala na psychické procesy, kterými se výzkumně zabývaly i ostatní útvary zmíněného ústavu. Za zmínku stojí výzkumy vnímání (Florek, 1975), paměti a pozornosti (Šípoš, 1975), myšlení (Striženec, 1970), procesu učení a výcviku, osobnostních charakteristik operátora, vztahů počítač—operátor, a jiní. Pozornost byla věnována inženýrské psychologii jako celku, zvláště pokud jde o prezentaci novějších trendů (Striženec, 1971, 1972), kybernetickým a systémovým aspektům psychologie (1966, 1969) a aplikaci teorie informací v psychologii. Vyústění do praxe se zaměřilo na profesi operátora (Daniel, 1975), na výcvik pracovníků (Daniel, 1967) a na řešení otázky zátěže. Na rozdíl od pražské školy si bratislavská škola uchovala kontinuitu, avšak i zde se jeví trendy od teoreticky abstraktní tematiky ke konkrétně praktické, i když nikoliv sociální, avšak řešené na vysoké metodologické úrovni. Bratislavské pracoviště bylo v sedmdesátých letech považováno mnohými právem za špičkové psychologické pracoviště v Československu.

Pracoviště vzniklo 7. 3. 1955 z Psychologického oddělení Filozofického ústavu SAV (existujícího od r. 1952) jako Psychologická laboratoř SAV. Působilo v něm zpočátku šest odborných pracovníků a jedna administrativní síla; jejich všestranným přičiněním se vybudovala první laboratoř psychologie na Slovensku (v budově na Klemensové ul. 19). Postupným růstem se Psychologická laboratoř SAV přebudovala na Ústav experimentální psychologie SAV (usnesením Prezidia ČSAV z r. 1963) a přibližně od té doby sídlí na Kocelové ul. 15. Zde se vybudovaly nové laboratorní prostory a rozvinula soustředěná experimentální vědeckovýzkumná činnost.

V současnosti patří pracoviště k středním, ještě nedobudovaným ústavům v rámci Slovenské akademie věd, má 34 pracovníků na systemizovaných místech a 6 ve vědecké výchově, z toho 23 psychologů (11 vědeckých a 5 vědeckotechnických), 2 matematiky, 3 techniky, 2 jazykové odborníky, neurofyziologa, biofyziika, 5 laborantek a malou skupinu spolupracujících.

cích složek. Člení se na čtyři výzkumná oddělení (obecná psychologie, inženýrská psychologie, psychologie osobnosti a psychofyziologie), ze kterých se vyčleňují pracovníci do dvou úseků (kde se řeší problémy obecné psychologické teorie a modelování psychických procesů). V rámci spolupracujících složek se vytvořily tři útvary (vývojově-technický, dokumentační a provozní). Ústav má technické vybavení — přístroje a metodiky v hodnotě 2,5 mil. Kčs, asi 8000 knih, dostává více než 90 časopisů (většinou výměnou ze zahraničí). Od r. 1973 vlastní stolní počítač HP 9820 A.

Po činnosti meritorně zaměřené na přeorientování psychologie na vědecký obor s marxistickou metodologií (nejvíce období do roku 1955) rozvinula se i vlastní experimentální práce, a to výzkum podmíněných odpovědí v různých smyslových systémech. Současně se začala rozvíjet výzkumná činnost v oblasti psychologie práce s přihlédnutím na potřeby průmyslové výroby.

Oba tyto tematické okruhy našly později výraznější zastoupení v celkové profilaci ústavu.

Od r. 1960 se ústav výzkumně zaměřuje na experimentální výzkum poznávacích procesů s aplikací převážně ve výrobní praxi. Profilujícímu směru výzkumu odpovídaly úkoly státního plánu výzkumu v r. 1961–1970 zaměřené na psychologii vnímání a psychologické aspekty automatizace výroby.

V páté pětiletce (1971–1975) řešil ústav některé dílčí úkoly státního výzkumného programu v oblasti paměti, zátěže, autoregulace, interakce párových funkcí, systému člověk–počítač.

V šesté pětiletce (1976–1980) byl ústav koordinátorem hlavního úkolu státního plánu VIII-5-2 „Poznávací procesy a jejich vliv na utváření socialistické osobnosti“. Cílem úkolu bylo na základě výzkumných údajů získat nové poznatky o struktuře a dynamice některých základních funkcí vnímání, paměti ve vztahu k osobnosti v normě a částečně i v patologii. V experimentálním výzkumu se položil důraz na interfunkční vztahy základních poznávacích procesů, především uchovávání informací, s psychologickými determinantami a regulačním působením osobnosti. Zkoumaly se i poznávací procesy v zátěžových situacích a problémy dialogu člověka s počítačem. V rámci hlavního úkolu se v ústavu řešilo pět dílčích úkolů: psychofyziologické mechanismy poznávacích procesů se zřetelem

na autoregulaci; způsoby uchovávání informací; interfunkční vztahy osobnosti a percepčně-mnémických procesů; vliv zátěže na poznávací procesy; změna nároků na poznávací procesy člověka při zavádění automatizovaných systémů řízení. V ústavu se řeší i dílčí úkol VIII-6-11/3 (Kritika buržoazních a revizionistických směrů v psychologii).

Za uplynulých 25 let se v ústavu realizovalo asi 250 výzkumných projektů.

Z charakteru pracoviště vyplývá, že hlavní formou pomoci praxi je publikování výsledků vědeckovýzkumné činnosti pro potřeby odborných psychologů v aplikovaném výzkumu a rutinní praxi. Pracovištěm vydávaná ročenka Psychologické studie (v r. 1958, 1960–1964) se r. 1966 přeměnila na časopis *Studia psychologica*. Je to tč. jediný (od r. 1970) mezinárodní psychologický časopis v zemích socialistického společenství. Kromě překladů publikovali pracovníci ústavu dosud 30 knih a více než 1000 článků, z čehož výběrová bibliografie do r. 1973 uvádí více než 600 původních studií. Už v r. 1961 začal ústav vydávat příležitostně polopublikace — informační materiály; od r. 1964 vycházejí Zprávy Ústavu experimentální psychologie SAV; jsou určeny pro rychlé předávání výsledků vědeckovýzkumné činnosti praxi, zejména pokud jde o metodologické novinky, metodické příspěvky, techniky výzkumu ap. Ročně je vydáváno přibližně 20 čísel, do r. 1979 vyšlo 350 čísel.

Pracovníci ústavu se rozhodující měrou — organizací a referáty — podíleli na různých odborných setkání v ČSSR; zúčastňovali se podle možnosti i zahraničních mezinárodních setkání nejen v socialistických a evropských, ale i v zámořských zemích.

Od r. 1957 vykonávají vědečtí pracovníci ústavu příležitostně pedagogickou činnost na slovenských vysokých školách, podílejí se na výchově studentů, zabezpečují vedení diplomových a rigorózních prací a i ostatním psychologům v praxi poskytují konzultace.

Angažovaná činnost se zintenzívnila především v posledních letech a vycházela z usnesení ÚV KSČ o ideologické práci, vědeckotechnickém rozvoji, výchově mladé generace, společenských vědách apod. Publicistika (především v časopise *Nové slovo*, v denním tisku, v rozhlase a televizi, v Domě politické výchovy v Bratislavě) se zaměřila na stranickou problematiku, politickovýchovnou práci a aktuální témata našeho života (např. otáz-

ky stranického vzdělávání, zaměstnanosti žen, socialistického soutěžení, socialistické tělovýchovy). Mimoto většina témat byla přednesena na různých konferencích s odborným a angažovaným zaměřením; ústav připravil i knižní publikace s výrazným ideovým zaměřením, např. publikace Metodologické problémy psychologie (1975).

Popularizační činnost se uskutečňovala jednak ve spolupráci s bývalou Společností pro šíření politických poznatků a nynější Socialistickou akademií, jednak ústav usměrňoval působení jednotlivých pracovníků v přednáškové činnosti a publikování v denním tisku a časopisech (zejména Svět vědy, PAS, Elektron). Zatímco v r. 1960 pracovníci přednesli, resp. publikovali 33 prací tohoto zaměření, v r. 1975 to bylo asi 100 prací. Tematicky vycházela popularizační činnost z požadavků jednotlivých časopisů jako i z ústavem řešených výzkumných úkolů.

Spolupráce s praxí a s resortním výzkumem se uskutečňovala zejména v závislosti na řešení výzkumných problémů. Spolupráce se uskutečňovala zejména s těmito organizacemi: Institut pro výchovu vedoucích pracovníků, Slovchémia, Slovnaft, VSŽ, n. p. Košice, Vojenská politická akademie KG v Bratislavě, Krajská psychologická výchovná klinika Košice, ZDŠ pro neslyšící Bratislava. Mimo uvedená pracoviště, kde se spolupráce uskutečňovala na základě vzájemných smluv, spolupracovaly jednotlivé týmy pracovníků ústavu s řadou dalších institucí, např. (uvedeny jsou v chronologickém pořadí): Institut řízení při vládě SSR, Výzkumný ústav mechanizace a automatizace Nové Město nad Váhem, Výzkumný ústav humánní bioklimatologie, Ústav systémového inženýrství průmyslu, Výzkumný ústav tělesné výchovy a sportu, Výzkumný ústav lékařské bioniky, Čs. výzkumný ústav práce, katedra psychologie FF UK v Bratislavě a Trnavě, katedra FF UPJŠ v Košicích atp.

Expertizy se provedly pro stranické orgány, pro ministerstvo průmyslu, dopravy, práce a sociálních věcí SSR, ČSAD atd.

Ústav přispěl k plnění úkolů vyplývajících z dokumentu Projekt dalšího rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy ČSSR a ze všeobecných požadavků Jednotného programu společensko-vědního výzkumu podkladem pro expertizu Formování osobnosti socialistického člověka.

Již od začátku vyvíjelo psychologické pracoviště SAV aktivitu organizačního charakteru. Z jeho iniciativy se r. 1957 konala první celostátní konference psychologie v Smolenicích, tematicky orientovaná na problémy využívání psychologických poznatků při výstavbě socialistické společnosti. Vedoucí pracovníci ústavu se podíleli na tvorbě nejdůležitějších dokumentů o psychologii v ČSSR. Ústav všestranně zabezpečuje činnost Slovenské psychologické společnosti při SAV. Ve spolupráci nebo sám zorganizoval většinu odborných setkání, z toho 6 mezinárodních konferencí (setkání podunajských psychologů, konference Experiment v psychologii r. 1975). Ústav byl v r. 1978 organizátorem I. mezinárodní konference spolupracovníků psychologických pracovišť Akademií věd socialistických zemí.

Ústavu bylo v r. 1965 přiznáno, jako první psychologické instituci na Slovensku, právo školícího pracoviště v oboru psychologických věd. Do r. 1979 se na pracovišti vyškolilo (resp. školí) 28 vědeckých pracovníků, z toho většina pro jiné resorty.*)

Pro dokreslení dělného a přátelského prostředí pracoviště, jehož spolupracovníci měli vždy blízko ke spolupráci a daleko k neplodnému hašteření, a jehož duch se přenesl i do prostředí jubilejní konference, byla neformální diskuse u posterů. Jednotliví pracovníci ústavu vyvěsili teze, metody a grafické a tabulkové výsledky svých výzkumných prací zkratkovitou formou. Účastníci konference měli již před tím možnost si obsah posterů prostudovat a potom v době k tomu určené se shromáždili tazatelé i autoři, aby si vyměňovali informace i názory. Pohled na zaujaté diskutéry v krásných prostorách foyeru smolenického zámku jsou vřelým prožitkem účastníka a vzpomínkou na toto milé setkání. Přejeme pracovníkům Ústavu experimentální psychologie SAV i této instituci jako celku mnoho úspěchů a uspokojení z tvůrčí práce do budoucna.

Z. Bureš

*) Základní informace o vědeckovýzkumné činnosti ústavu poskytují:

1. Výběrová bibliografie původních prací Ústavu experimentální psychologie SAV za r. 1955—1974. ÚEP SAV, Bratislava 1975, 108 str.

2. Nejvýznamnější výsledky vědeckého výzkumu Ústavu experimentální psychologie SAV do r. 1970.

D. Kováč, O. Halmiová (red.) a kol.: Správy ÚEP SAV, 1978, č. 315.